

О. П. Муляр,
кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
теорії та методики викладання шкільних предметів ВІППО;
Л. Я. Балясевич,
заступник директора, вчитель правознавства КЗ «Луцька загальноосвітня школа
I–III ступенів № 15 Луцької міської ради Волинської області», вчитель-методист;
Л. Г. Оліферчук,
керівник творчої групи ДЕД, учитель хімії КЗ «Луцька загальноосвітня школа
I–III ступенів № 15 Луцької міської ради Волинської області», вчитель-методист

Формування соціально активної особистості учня в умовах «школи повного дня»

Наголошується на важливості формування в учнів соціальної активності. Запропоновано досвід педагогічного проектування освітнього середовища для формування соціальної активності. Зазначається, що в основу роботи щодо формування соціальної активності учнів покладено таке освітнє середовище як «школа повного дня».

Ключові слова: соціальна активність, освітнє середовище, педагогічне проектування, «школа повного дня».

Muliar O. P., Baliasевич L. Ya., Olfirchuk L. H. Formation of Socially Active Personality of the Student in the «Full Day School».

The article emphasizes the importance of forming social activity in students. The experience of pedagogical design of the educational environment for the formation of social activity of students is offered. It is noted that the work on the formation of social activity of students is based on such an educational environment as «full day school».

Key words: social activity, educational environment, pedagogical design, «full day school».

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні й пов'язані з цим зміни у змісті навчання ставлять високі вимоги до педагогічного супроводу освітнього процесу. Основною його сутністю є створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, набуває здатності до саморозвитку, життєвого самовизначення. Запитом Державного стандарту до освітнього процесу є необхідність формування в школярів умінь вчитися, самостійно працювати з інформацією, усвідомлено оволодівати навчальним матеріалом, критично осмислювати дійсність. Сьогодення показує, що без загального розвитку особистості, її комунікативних здібностей, без засвоєння знань, самостійності у прийнятті рішень, критичності та культури мислення, без соціальних навичок, праці, взаємодії та проектування саме існування гармонійного суспільства неможливе.

«Школа повного дня» дозволяє розробити систему педагогічного супроводу щодо відпрацювання важливих умінь та навичок, використання дидактичних матеріалів, спрямованих на становлення особистості школярів через покращення сприйняття та усвідомлення змісту навчальних предметів, розвиток ключових компетентностей, дослідження психофізіологічної спрямованості особи, прояву взаємозв'язку внутрішньої й зовнішньої мотивації навчальної діяльності та прагнення до саморозвитку.

Тож можливість використання широкого діапазону засобів та форм педагогічного супроводу в умовах спеціально організованого позаурочного освітнього процесу, спрямованих на формування соціально активної особи, тісна взаємодія навчальної діяльності учнів у першій половині дня з роботою спецкурсів, факультативів, гуртків, студій в умовах «школи повного дня» є основною ідеєю дослідно-експериментальної діяльності.

Мета статті: на основі аналізу дослідно-експериментальної роботи в Луцькій загальноосвітній школі I–III ступенів № 15 Луцької міської ради Волинської області дослідити перспективи та можливості створення оптимальних умов для становлення соціально активної особи у «школі повного дня».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що різні аспекти цієї проблеми стали предметом посиленої уваги науковців. Зокрема, філософські положення про єдність діяльності та свідомості людини, її всебічний розвиток, саморозвиток, концепції та ідеї системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, культурологічного підходу до аналізу педагогічних процесів досліджували Б. Ананьєв, Г. Андреева, Р. Арцишевський, І. Бех, Н. Бібік, В. Болотов, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, І. Єрмаков, І. Зимня, Р. Ланг, О. Лебедев, А. Леонтьєв, І. Лернер,

А. Маркова, І. Осмоловська, О. Пометун, Дж. Равен, Л. Рубінштейн, О. Савченко, В. Серіков, А. Хуторський, С. Шишов. На положення й висновки щодо сучасних тенденцій розвитку педагогічної теорії та практики акцентували увагу І. Бех, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін. Положення про особистісно-діяльнісний підхід до процесу формування та розвитку особистості досліджували О. Бондаревська, І. Зязюн, В. Лозова та ін. Наукові положення теорії моделювання педагогічної систем і процесів описано в працях С. Гончаренко, О. Ляшенко, Ю. Мальованого, О. Савченко, О. Сухомлинської, А. Хуторського, В. Штоффа та ін.

Соціальна активність особи на всіх стадіях її розвитку сприяє повнішому опануванню форм і норм людської поведінки, засвоєнню широкого спектру соціальних ролей, самоідентифікації та самоактуалізації [1]. Марія Усумбаєва [8] робить висновок, що соціальна активність – це особистісна якість людини, яка проявляється як ініціатива і відповідальність, самостійність і незалежність, розглядається як один з найважливіших чинників соціального розвитку, під час якого людина усвідомлює себе в суспільстві як особистість. Це сприяє засвоєнню соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціальні якості особистості. Соціальна активність, як зазначає В. Мордкович [5], є суттєва суспільна якість людини. Складові соціальної активності учнів, за О. Тельною [7], – це стійкі особистісні якості, процес діяльності, умови та фактори соціальної ситуації. Розвиток соціальної активності В. Косовець [4] визначає як процес, де сама особистість, і умови її діяльності, і соціальне середовище, в якому вона діє, кожного разу є іншими, змінними, не завжди прогнозованими.

Отже, соціальна активність розглядається як одна з найважливіших умов соціалізації у процесі виховання, навчання і самовиховання, під час якого людина усвідомлює себе в суспільстві як особистість. Результатом цього є засвоєння соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються якості особистості.

Соціальна активність досить різноманітна змістом, спрямованістю, рівнем усвідомлення. Виділяють [6] три основних критерії соціальної активності:

1. На які інтереси, потреби та цінності спрямована активність.
2. На якому рівні сприймаються особистістю інтереси, цінності та потреби.
3. Характер реалізації цінностей, інтересів, потреб.

Ми опираємося на зазначені критерії та беремо до уваги актуальні питання соціокультурного розвитку. Таким є розвиток культури «корпоративної соціальної відповідальності», що означає сповідувати та застосовувати на практиці принципи соціально відповідальної діяльності цілими підприємствами та організаціями [3]. Тому роботу педагогів з учнями

спрямовано на залучення їх до активної діяльності в межах закладу, на тісний педагогічний супровід. Інтересом дітей завжди є засвідчення особистісної цінності, яке реалізується через представлення себе у ролі актора, лектора, інформатора, що і відбувається під час проведення інформаційних хвилин у різноманітних загальношкільних заходах. У спільній роботі над сценаріями розвивається потреба координації дій при прийнятті рішення щодо заходів, розробки проєктів (процесу проєктування), які проводитимуться у школі та які будуть розвивати загальну культуру здобувачів освіти, вивчення дітьми стану конкретних проблем, удосконалення освітнього середовища для якісного освітнього процесу.

Щодо того, на якому рівні сприймаються інтереси, цінності та потреби, – безумовним є особистісний рівень. А при висвітленні проблем школярі піднімаються до глобального рівня бачення. У діяльнісному аспекті (виступ перед учнями класів) – проявляють свій особистий вплив, самореалізацію.

Постановка завдання. Поєднуючи вищезазначені критерії, підходи, оцінки, ми робимо висновок про те, що такий вид діяльності здобувачів освіти, як просвітницька діяльність у межах школи, що правомірно включається у критерії соціальної активності, має відбуватися через проєктну діяльність. Тому залучення учнів до різноманітних заходів виступає дієвим засобом формування соціально активної особистості як в урочний, так і в позаурочний час.

Методологічною основою, яка окреслила завдання дослідження, стали позиції: аналіз психофізіологічних параметрів особистості школяра у зв'язку із показниками успішності навчання, аналіз ефективності сприйняття й опрацювання отриманої інформації на різних етапах діяльності; системне впровадження гіпотези; отримання та опрацювання інформації щодо стану саморозвитку здобувачів освіти; статистичне опрацювання результатів; виведення закономірності функціонування об'єкта і предмету дослідження у процесі проєктної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У школі забезпечено належний науково-методичний супровід роботи педагогічного колективу. Творчою групою проаналізовано види діяльності, до яких залучено здобувачів освіти в рамках «школи повного дня» через проведення елективних курсів, їх взаємозв'язок із рівнем реалізації потреби саморозвитку, рівнем навчальних досягнень та соціальної активності. Обґрунтовано, що саморозвитку та соціальній активності підростаючого покоління сприяють зазначені нижче процеси:

- 1) системна та цілеспрямована підтримка дорослих, яка забезпечується через педагогічний супровід керівників елективних курсів;
- 2) розв'язування логічних та практичних задач із наймолодшого шкільного віку, яке забезпечується

через організацію курсу «Логіка та евристичне мислення»;

3) виконання творчих завдань (за системою творчих доробок учителів: Оліферчук Л. Г., Літвінчук С. М., Крисюк В. О., Василюк Т. Ф.);

4) використання знань у нових (нестандартних) умовах, яке забезпечується організацією «консультпунктів», «тренінгових центрів» та інших аналогічних форм роботи;

5) розумне використання ІКТ та можливостей інтернет-ресурсів, яке забезпечується спільною роботою педагогів і здобувачів освіти.

Творчою групою аналізуються результати досліджень та розробляються методичні рекомендації для педагогів щодо педагогічного супроводу саморозвитку здобувачів освіти. На основі діагностики обрано курси, які сприяють реалізації потреби саморозвитку та підвищенню їх соціальної активності. У 2019/2020 навчальному році надані години експериментальної роботи було розподілено за такими напрямками:

- 1) суспільно-гуманітарний;
- 2) природничий;
- 3) мовний;
- 4) точні науки;
- 5) морально-етичний.

Дослідницька складова діяльності була забезпечена роботою соціально-психологічної служби навчального закладу (Сидорук І. В., Онищук Г. Г., Іванчук М. П.) та учнів. Нами вибудовано загальний ланцюжок взаємопов'язаних параметрів:

Рисунок 1. Загальний ланцюжок взаємопов'язаних параметрів

Наведена схема підтвердила робочу гіпотезу про можливість безпосереднього впливу на формування прагнення до саморозвитку та реалізації потреби у соціальному визнанні й активності. Педагогічна підтримка безпосередньо впливає і на успішність у навчанні, яка, у свою чергу, пов'язана з іншими параметрами. Тому саме педагогічна підтримка та супровід є засадничою умовою у напрямку формування соціально активної особистості школяра.

З початку формувального етапу експериментальної діяльності уточнено та досліджено параметри особистості учнів, пов'язані з процесом

соціалізації. Аналіз методик анкетування дозволив членам творчої групи обрати для дослідження напрямки мотивації здобувачів освіти до соціальної активності. У науковій літературі зазначено, що мотивація є сукупністю причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку людини. Формування мотивації – це можливість виховати у дітей певні ідеали та допомогти навчитися усвідомлювати свої пріоритети й цінності. Для реального та результативного формування позитивної мотивації безумовно сприяє якісна взаємодія учителів, батьків та учнів, що забезпечує успішну соціальну активність. Щоб навчальна діяльність була більш успішною, педагогам потрібно поєднувати різні прийоми та методи, аби кожне заняття сприяло мотиваційному розвитку здобувачів освіти, давало поштовх на досягнення досить високих результатів та розуміння, що даний багаж знань буде фундаментом для успішного майбутнього.

Рисунок 2. Десять найважливіших навичок, яких треба навчити дітей

Мотивація формується, змінюється та перебудовується в процесі навчальної діяльності. Тому перед педагогами сучасності постає досить складне завдання, яке полягає у пошуку нових шляхів формування позитивної мотивації для покращення навчальної діяльності.

Як результат позитивної мотивації підвищується соціальна активність, яка є складовою його соціального становлення, утвердження себе як члена суспільства. Це, безперечно, відбувається шляхом участі в різноманітних дитячих об'єднаннях та колективних формах роботи (факультативи, гуртки).

Для вивчення мотиваційної сфери і соціальної активності школярів проведено дослідження та використано:

- 1) методику вивчення мотивів навчальної діяльності учнів;
- 2) анкету щодо визначення рівня соціальної активності підлітків. (Дану анкету було адаптовано згідно з метою дослідження.)

Діагностика мотивів навчальної діяльності здобувачів освіти дала змогу методом «парних

виборів» вивчити ставлення до основних мотивів навчальної діяльності (рис. 3).

За отриманими результатами, які представлено в діаграмі, провідним мотивом навчання учнів є перспектива здобуття матеріального добробуту. Це може свідчити про те, що діти є вмотивованими на здобуття знань як фундаменту для успішного майбутнього дорослого життя.

Отже, домінуючим мотивом навчання опитуваних учнів виявились суспільні мотиви. Це пояснюється тим, що більшість сучасних школярів розуміють, наскільки важливим фактором є здобуття знань, і те, що це набуває суспільної значущості, яка виступає гарантією здобуття вищої освіти, професії, високої кваліфікації (в сучасному світі високий рівень життя і здобуття кваліфікації дуже взаємопов'язані, хоча мають поверховий характер). Саме усвідомлення свого місця в сучасному соціумі та необхідності активної життєвої позиції є невід'ємною складовою формування соціально активної особистості, конкурентної в реаліях життя.

Провівши анкетування щодо визначення рівня соціальної активності підлітків, ми отримали такі результати: найбільше опитуваних виявили середній рівень соціального включення, це свідчить про великий відсоток підлітків, які характеризуються наявністю необхідних знань про значущі якості особистості, соціальні норми і правила, громаду. При цьому знання про громаду як соціальне ціле є неповним. Учні періодично враховують думки та інтереси однолітків і дорослих, не завжди

прислухаються до їхньої думки, демонструючи категоричність власних оцінних суджень, які іноді залежать від їхніх емоційних станів (рис. 4).

Висновки. Підлітки активно включаються в соціально значущу діяльність, прагнуть до позитивного результату, до високої оцінки своєї роботи з іншими людьми тільки в певних видах діяльності. Вони рідко проявляють самостійність, але відповідально і сумлінно ставляться до виконання завдань, поставлених дорослими і колективом. Демонструють уміння взаємодіяти з людьми для вирішення спільних соціальних проблем з метою самоствердження й визнання їхнього оточення.

Якісна мотивація навчання – запорука соціальної активності. Соціальна активність особистості – це свідомо і цілеспрямована її діяльність та її цілісно-психологічна якість, яка, будучи діалектично взаємозумовленою, визначає і характеризує ступінь або міру персонального впливу суб'єкта на предмет, процеси і явища навколишньої дійсності.

На підставі цього можна стверджувати, що соціальна активність як складна структура характеризується потребою до дій, реалізується в соціально значущій діяльності, спрямованій назовні, якій притаманні соціально ціннісні вчинки і поведінка (рис. 5).

Соціальна активність характеризується не тільки усвідомленням та прийняттям інтересів суспільства і певних спільнот, а й готовністю та вмінням реалізувати ці інтереси, активною діяльністю самостійного суб'єкта. Саме навчальний заклад є тією територією,

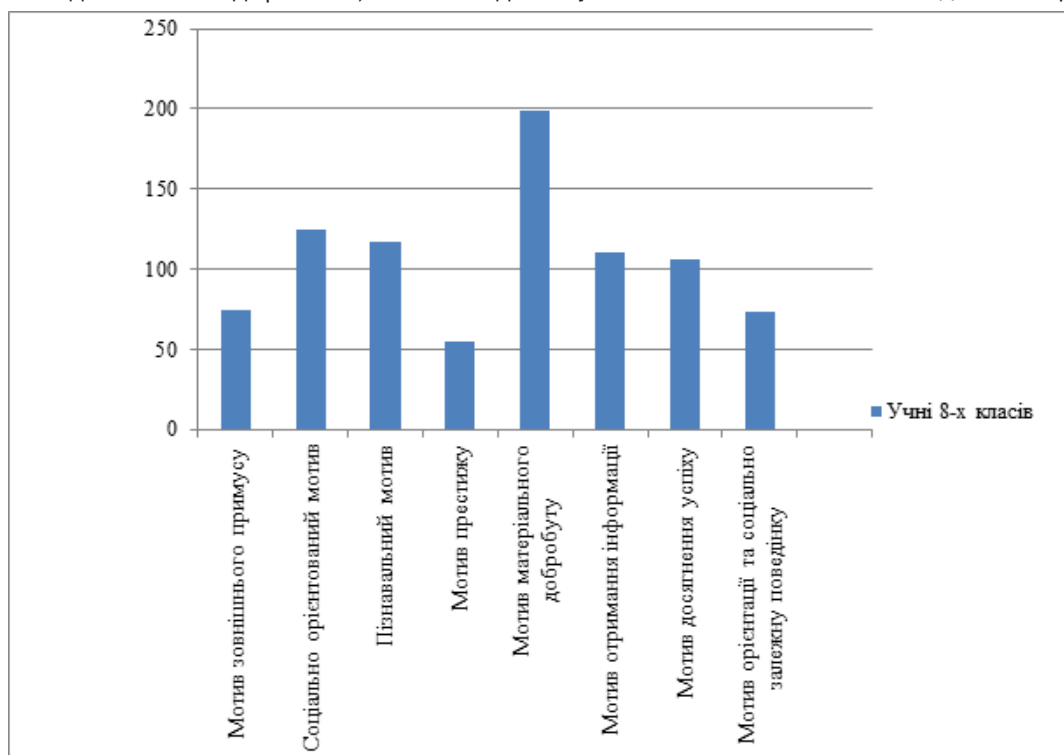

Рисунок 3. Основні мотиви навчальної діяльності

Рисунок 4. Шкала соціальних включень

де формується активна життєва позиція здобувачів освіти, та, власне, і сама соціальна активність. Важливими ознаками соціальної активності особистості є стале прагнення впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад, його форми та елементи.

Аналізуючи характер реалізації цінностей, інтересів, потреб, бачимо, що структура і види соціальної активності будуть різними для кожного виду діяльності. Тобто соціальна активність може розглядатися тільки разом із певним видом діяльності. В активній просвітницькій роботі в межах школи і відбувається поєднання традиційних трьох видів соціальної активності: пізнавальної, суспільно-політичної, трудової.

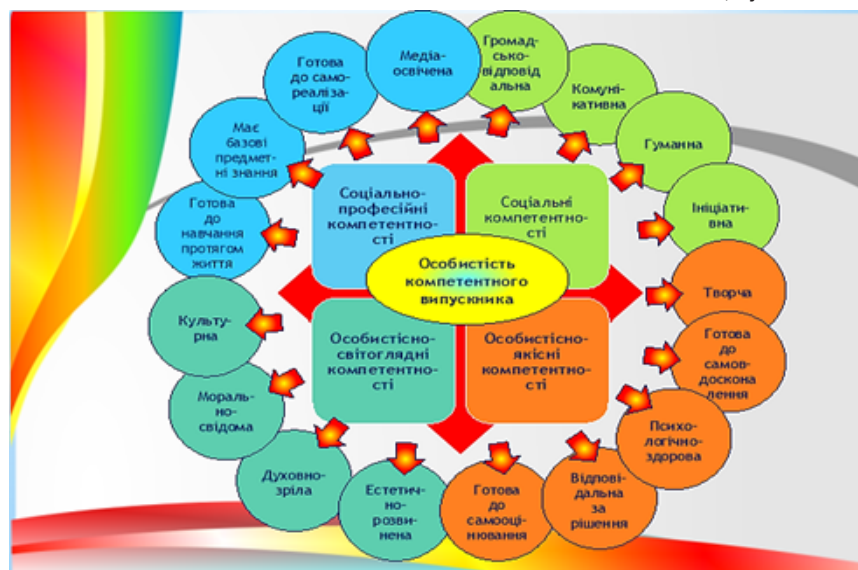

Рисунок 5. Особистість компетентного випускника

Література

1. Авраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре. Воронеж, 2000. 416 с.
2. Соціологія: підручник / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. Н. П. Осипової. Київ: Юрінкомінтер, 2003. 336 с.
3. Дерій Ж. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/article/view/1416>
4. Косовець В. І. Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 204 с.
5. Мордкович В. Г. Социальная активность: суть и споры. Челябинск, 1976. Вып. 3. С. 3.
6. Оржеховська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 25–31.
7. Тельна О. А. Формування соціальної активності незрячих учнів молодшого шкільного віку засобами рольової гри: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спеціальної пед. Нац. акад. пед. наук України. Київ, 2011. 208 с.
8. Усимабаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. *Портал наукових конференцій Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка*. 2014. URL: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/92>
9. Види екологічної діяльності. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Види_екологічної_діяльності
10. URL: <https://sites.google.com/site/socialnaactyvnyist/stili-spilkuvanna-pedagogiv-ak-faktor-vplivu-na-socialnu-aktivnist-molodogo-skolara/paradigmi-socialno>